

ANTONIA TRYPHAINA*

Victor COJOCARU**

Schlagwörter: *Marcus Antonius, Thracia, Regatul Pontului, Kotys VIII, Caligula.*

Cuvinte cheie: *Marcus Antonius, Trakien, Pontische Reich, Kotys VIII, Caligula.*

Zusammenfassung: *Als Tochter Polemons I. und durch diesen Enkelin des Rhetors Zenon aus Laodikeia repräsentierte Antonia Tryphaina die ausgehende hellenistische Tradition in Kleinasien. Zugleich war sie als Verwandte des römischen Kaiserhauses mütterlicherseits hervorragend geeignet, um als amica populi Romani die zunehmend offensive Grenzpolitik der Kaiser im pontischen und ostanatolischen Raum zu unterstützen. Schon ihr Vater, den Marcus Antonius 37/36 v. Chr. zum König von Pontos gemacht hatte, wurde 26 v. Chr. durch Augustus ein amicus et socius populi Romani. 14 v. Chr. wurde er zudem noch König des Bosporos. 12 v. Chr. folgte die Ehe mit Pythodoris, der Tochter des Pythodoros von Tralleis und einer Tochter des Marcus Antonius.*

Als Königstochter, Königsgattin und Mutter von Königen spielte die Urenkelin von Marcus Antonius eine Hauptrolle in der verwandtschaftlichen Verflechtung der Herrscherkreise in julisch-claudischer Zeit. Obwohl der Name in der Fachliteratur nicht ohne Beachtung blieb, erscheint Tryphaina zu Unrecht eher als eine Nebenfigur und wird von zahlreichen Ungenauigkeiten und Spekulationen begleitet. Dies motiviert ausgiebig eine neue Forschung zum Thema, die sich im Vergleich zu den vorherigen Beiträgen als viel komplexer herausstellt. Dies wird von der Struktur der Arbeit bezeugt: 1. Einleitung, 2. Quellenangaben, 3. Onomastische und prosopographische Bemerkungen, 4. Antonia Tryphaina und Thrakien, 5. Antonia Tryphaina und das Königreich von Pontos, 6. Indirekte Beziehungen zum Bosporanischen Reich, 7. Antonia Tryphaina und Kyzikos, 8. Von heidnischer Euergetin zu christlicher Heiligen.

* Lucrare elaborată cu sprijinul unui grant acordat de Consiliul Național al Cercetării Științifice din România, CNCS – UEFISCDI, în cadrul proiectului cu numărul PN-II-ID-PCE-2011-3-0054. Textul a fost prezentat, mai întâi, sub forma unei comunicări, pe data de 6 octombrie 2011, în cadrul sesiunii internaționale „Pontica 2011”, organizată de Muzeul de Istorie Națională și Arheologie din Constanța. Mulțumim tuturor celor care au participat la discuția prilejuită de comunicare. O recunoștință aparte datorăm colegei dr. Ligia Ruscu (Cluj-Napoca) pentru lecturarea atentă a manuscrisului și pentru sugestiile utile.

** Victor Cojocaru: Academia Română - Filiala Iași, Institutul de Arheologie, Bd. Carol I, nr. 8, Iași 700505; e-mail: cojocaru_arhia@yahoo.com.

Rezumat: Ca fiică a lui Polemon I și, prin acesta, nepoată a retorului Zenon din Laodiceea, Antonia Tryphaina a reprezentat faza finală a tradiției elenistice din Asia Mică. În același timp, ca rudă a casei imperiale romane pe linie maternă, era pe deplin în măsură să sprijine, ca „amica populi Romani”, politica de graniță a împăraților din ce în ce mai ofensivă în spațiul pontic și est-anatolian. Deja tatăl ei, pe care Marcus Antonius îl numise în 37/36 a.Chr. rege al Pontului, a devenit în anul 26 *amicus et socius populi Romani* datorită lui Augustus. Tot acestuia îi datora titlul de rege al Bosporului, obținut în anul 14 a.Chr., ca și căsătoria cu Pythodoris, fiica lui Pythodoros din Tralleis și a unei fiice a lui Marcus Antonius, survenită doi ani mai târziu.

Ca fiică, soție și mamă de regi, strănepoata lui Marcus Antonius a jucat un rol principal în împletirea intereselor dinastice în perioada iulio-claudiană. Deși numele ei nu a rămas fără ecou în literatura de specialitate, Tryphaina apare în mod nejustificat ca figură secundară, fiind însoțită de numeroase inexactități și speculații. O asemenea situație motivează pe deplin o nouă abordare a subiectului, care în comparație cu contribuțiile anterioare se dorește a fi mult mai complexă. Acest lucru reiese chiar din structura lucrării: 1. Introducere, 2. Date documentare, 3. Observații onomastice și prosopografice, 4. Antonia Tryphaina și Tracia, 5. Antonia Tryphaina și regatul Pontului, 6. Relații indirecte cu regatul Bosporan, 7. Antonia Tryphaina și Cyzicul, 8. De la binefăcătoarea păgână la sfântă creștină.

1. Introducere

Ideea de a propune o nouă discuție asupra Antoniei Tryphaina pleacă de la redactarea unei note pentru banca de date „Prietenii externi ai Romei”, în cadrul unui proiect internațional coordonat de A. Coșkun¹. Pe parcursul documentării, am constatat nu numai că analiza surselor ar mai putea fi aprofundată, ci și faptul că se impune o reluare de ansamblu a comentariilor moderne asupra acestora. O serie de voci apărute în literatura occidentală de-a lungul timpului sunt, în opinia noastră, prea laconice pentru a fi suficient de relevante². S-ar adăuga unele inadvertențe,³ ca și omiterea discuției purtate în istoriografia rusă⁴. Care – dincolo de unele puncte vulnerabile –, nu este deloc lipsită de importanță pentru

¹ Pentru mai multe informații legate de acest proiect vezi pagina web (<http://wihs.uwaterloo.ca/node/15>).

² Vezi, îndeosebi, P. von Rohden, s.v. *Antonia Tryphaena* [130], în *RE*, Vol. I.2, 1894, col. 2641-2642; PIR I² A 900; R. Hanslik, s.v. *Antonius 18. A(ntonio) Tryphaena*, în *Kleine Pauly*, Vol. I, 1964, col. 415; SULLIVAN 1980, p. 922-923; DNP, Vol. I, col. 801 (s.v. *Tryphaena* [7]); LIGHTMAN 2000, p. 21-22 (s.v. *Antonia Tryphaena*).

³ Pentru a da un singur exemplu, în acest sens, cităm din LIGHTMAN 2000, p. 22: „After her father died, Antonia returned to Pontus and ruled as guardian and regent for her son Polemon II”. Absurdul acestei fraze rezultă din faptul că la moartea tatălui Antonia nu putea avea mai mult de doi ani. În mod evident, autorii, scriind despre moartea tatălui, se referă de fapt la moartea mamei, Pythodoris. În plus, Antonia – ca regentă a Pontului – nu putea fi „guardian” pentru fiul Polemon în perioada când acesta, împreună cu ceilalți doi frați ai săi, se afla la curtea imperială.

⁴ Istoriografia rusă este ignorată în totalitate atât în vocile citate în nota anterioară, cât și în două publicații mai recente, apărute în variantă electronică, vezi http://de.wikipedia.org/wiki/Antonia_Tryphaina, respectiv en.wikipedia.org/wiki/Antonia_Tryphaena.

subiectul de față⁵.

În contextul cercetării proprii, ne propunem o abordare mai complexă față de contribuțiile anterioare, structurată după cum urmează: informații documentare; considerații onomastice și prosopografice; Antonia Tryphaina și Thracia; Antonia Tryphaina și Regatul Pontului; legături indirecte cu Regatul Bosporan; Antonia Tryphaina și Kyzikos; de la evergeta păgână la sfânta creștină⁶. Astfel, readucerea în discuție a unei personalități de primă mărime a perioadei iulio-claudiene – căreia în literatura de specialitate nu i s-a acordat până acum atenția pe care o merită –, permite un plus de reflecție asupra unor aspecte legate de expansiunea romană în spațiul pontic și în cel micro-asiatic.

2. Informații documentare

Cu prilejul unui colocviu germano-francez privind orașele grecești în epocile elenistică și romană, organizat la München în iunie 2011, la întrebarea cum am putea defini mărimea unei polis, R. Malcolm Errington observa pertinent că aceasta depinde de elocvența surselor. Cu cât acestea sunt mai bogate și mai explicite într-un caz sau altul, cu atât devine mai importantă pentru cercetătorii moderni o comunitate urbană antică. Extrapolând, am putea face aceeași afirmație în legătură cu o personalitate sau alta, dintre cele ajunse până la noi pe filiera tradiției antice. Astfel, dacă ar fi să ne rezumăm doar la autorii greci și latini, Antonia Tryphaina ne-ar apărea ca un personaj fără nume – ca fiică a regelui Polemon I și a soției acestuia Pythodoris⁷ și ca soție, respectiv văduvă a regelui trac Kotys VIII⁸. Dacă s-ar fi păstrat numai evidența numismatică, am avea de-a face doar cu un nume dinastic, asociat regelui Polemon II pe unele emisiuni din Regatul Pontului⁹. Iar dacă ar fi să interpretăm *ad litteram* cinci inscripții onorifice de la Kyzikos¹⁰, relevante pentru subiectul cercetării de față, am putea crede că Antonia Tryphaina este de departe personalitatea cea mai influentă din istoria mai mult decât milenară a celebrului oraș din Propontida¹¹. Ca atare, numai o corelare judicioasă a tuturor mărturiilor documentare păstrate (între care și cele care oferă informații indirecte) ne-ar putea apropia de dimensiunea reală a unui personaj mai degrabă trecut în subsidiar de istoriografie, dar care a jucat un rol

⁵ Ne referim, în primul rând, la contribuțiile datorate lui S.Ju. Saprykin: SAPRYKIN 1984; SAPRYKIN 1993; SAPRYKIN 1995; SAPRYKIN 1996; SAPRYKIN 2002.

⁶ Atragem atenția că aproape toate aspectele enumerate ar putea fi dezvoltate în studii de sinestătătoare. În încercarea de a oferi un tablou de ansamblu, mai mult sau mai puțin unitar, asupra dosarului „Antonia Tryphaina”, am fost obligați să concentrăm discuția poate mai mult de cum și-ar fi dorit unii sau alții dintre eventualii cititori interesați. În compensație, ne asumăm aici angajamentul de a reveni – într-un viitor apropiat – cu alte două materiale prin care să putem aprofunda cercetarea privind „Antonia Tryphaina și Thracia”, respectiv „Antonia Tryphaina și Kyzikos”.

⁷ Strabon XII 3, 29.

⁸ Strabon XII 3, 29; Tac., *Ann.* II 67, 2; Vell. II 129.

⁹ SAPRYKIN 1996, p. 334-336, cu trimiteri la literatura anterioară.

¹⁰ IGRR IV, 144-148.

¹¹ Despre acest oraș am redactat recent o voce în R. Bagnall [et al.] (ed.), *Wiley-Blackwell's Encyclopedia of Ancient History*, Oxford, 2012, unde facem trimitere și la literatura anterioară mai importantă. De altfel, cartea lui HASLUCK 1910 încă nu a fost înlocuită.

deloc neglijabil în acel „eastern dynastic network”, pentru a prelua o sintagmă inspirată în formularea lui R.D. Sullivan¹².

Ținând cont de faptul că recursul constant la surse stă la temeiul punctelor subsecvente ale demersului nostru – unde facem și observații privitoare la relevanța acestora –, să ne fie permis aici să atragem atenția doar asupra unui pasaj din „Geografia” lui Strabon. „Tibarinii și chaldeenii pînă în Colchida și Pharnacia, și Trapezunt sunt stăpâniți de Pythodoris, o femeie înțeleaptă și capabilă să-și asume conducerea treburilor. Este fiica lui Pythodoros din Tralles, care a devenit soția lui Polemon și care a domnit cu acesta ceva timp. Apoi, a moștenit domnia, (Polemon) sfârșindu-se la așa-numiții aspurgieni, barbari din Sindica. Având de la Polemon doi fii și o fiică, ultima a fost dată lui Kotys Sapaeus; dar după ce acesta a fost omorât prin viclenie, ea a rămas văduvă, având copii de la el: cel mai în vârstă dintre ei este acum dinast. Dintre fiii lui Pythodoris, unul, cu titlu privat, o asistă pe mamă în ceea ce privește treburile regatului, altul a fost făcut, foarte de curând, rege al Armeniei Mari. În ceea ce o privește, ea s-a căsătorit cu Archelaos și a rămas cu acesta pînă la sfârșit. Acum, însă, este văduvă, stăpânind ținuturile care au fost menționate și atele mai plăcute decât acestea, despre care vom vorbi în continuare”¹³.

Pasajul a fost invocat și comentat de numeroase ori în literatura de specialitate¹⁴ și ar putea constitui el însuși subiectul unui studiu amplu. Deloc întâmplător, dacă ne gândim că aici întrezărim – concentrată la maximum – istoria ultimelor regate elenistice clientelare din estul mediteranean: Bosporul Cimmerian, Pontul, Thracia, Armenia, Cappadocia, indirect și Iudeea. Dinaștii din fruntea acestora sunt legați între ei nu doar prin titlul de „prieteni și aliați” ai Romei, ci și printr-un arbore genealogic creat în jurul lui Pythodoris și a fiicei acesteia Antonia Tryphaina¹⁵. Ceea ce demonstrează cu prisosință că prezentarea extrem de elogioasă (dacă ne gândim la statutul femeii din acele vremuri) – γυνή σώφρων καὶ δυνατὴ προΐστασθαι πραγμάτων –, departe de a fi un complement de circumstanță, are o acoperire reală deplină.

3. *Considerații onomastice și prosopografice*

Numele roman Antonia derivă de la gentiliciul purtat de triumvirul Marcus

¹² SULLIVAN 1979; cf. BRAUND 2005, p. 257.

¹³ Strabon XII 3, 29 (text reconstituit de François Lasserre): Τοὺς δὲ Τιβαρηνοὺς καὶ <τοὺς> Χαλδαίους μέχρι Κολχίδος καὶ Φαρνακίας καὶ Τραπεζοῦντος ἔχει Πυθοδώρις, γυνὴ σώφρων καὶ δυνατὴ προΐστασθαι πραγμάτων. Ἔστι δὲ θυγάτηρ Πυθοδώρου τοῦ Τραλλιανοῦ, γυνὴ δ' ἐγένετο Πολέμωνος καὶ συνεβασίλευσεν ἐκείνῳ χρόνον τινά, εἴτα διεδέξατο τὴν ἀρχήν, τελευτήσαντος ἐν τοῖς Ασπουργιανοῖς καλουμένοις τῶν περὶ τὴν Σινδικὴν βαρβάρων· δυεῖν δ' ἐκ τοῦ Πολέμωνος ὄντων υἱῶν καὶ θυγατρός, ἡ μὲν ἐδόθη Κότυϊ τῷ Σαπαίῳ, δολοφονηθέντος δὲ ἐχρήρευσε, παῖδας ἔχουσα ἐξ αὐτοῦ· δυναστεύει δ' ὁ πρεσβύτατος αὐτῶν· τῶν δὲ τῆς Πυθοδωρίδος υἱῶν ὁ μὲν ἰδιώτης συνδιώκει τῇ μητρὶ τὴν ἀρχήν, ὁ δὲ νεωστὶ καθέσταται τῆς μεγάλης Ἀρμενίας βασιλεὺς. Αὕτῃ δὲ συνώκησεν Ἀρχελάῳ καὶ συνέμεινεν ἐκείνῳ μέχρι τέλους, νῦν δὲ χρεεῖται, τὰ τε λεχθέντα ἔχουσα χωρία καὶ ἄλλα ἐκείνων χαριέστερα, περὶ ὧν ἐφεξῆς ἐροῦμεν.

¹⁴ Pentru o discuție mai recentă, cu trimiteri la literatură anterioară, vezi BRAUND 2005, p. 256 și urm.

¹⁵ Vezi arborele genealogic pe care îl propunem în anexa la acest studiu.

Antonius. Printre prietenii apropiați ai acestuia s-au numărat atât Polemon I, fiul retorului Zenon din Laodiceea, cât și Pythodoros din Tralles. Dacă Zenon s-a făcut remarcant prin organizarea rezistenței la atacul parților conduși de Labienus, în vara anului 39 a. Chr.¹⁶, Pythodoros a rămas în istorie prin averea lui fabuloasă, estimată la 2000 de talanți¹⁷. Prosperitatea omului de afaceri din Tralles pare să fi fost argumentul hotărâtor în contractarea căsătoriei lui cu Antonia, fiica triumvirului din cea de a două căsnicie a acestuia, caracterizată sugestiv de M. & B. Lightman ca „political wife”¹⁸. Cei mai mulți dintre predecesorii noștri nu au pus nici un moment în discuție căsătoria dintre Pythodoros și Antonia, de aici rezultând nu doar explicația pentru numele roman purtat de Tryphaina, ci și faptul că aceasta ar fi fost strănepoata lui Marcus Antonius. De altă părere este D. Braund care, într-un studiu recent, înclină să creadă că descendența din Antonius ar fi o ficțiune modernă¹⁹. Ca atare, Antonia Tryphaina ar fi moștenit gentiliciul de la tatăl ei Polemon I. Acesta, odată cu cetățenia romană acordată de triumvir, ar fi preluat și numele protectorului, devenind Marcus Antonius Polemon. Iar numele Antonia, purtat de soția lui Pythodoros din Tralles, s-ar datora tot cetățeniei romane acordată ultimului de către Marcus Antonius. Explicația istoricului englez ar putea fi reținută ca ipoteză de lucru, dacă nu s-ar întemeia doar pe un *argumentum e silentio*. Mai exact, pe o pretinsă „tăcere a lui Strabon”, în pasajul citat mai sus²⁰, referitoare la ascendența pe linie maternă a lui Pythodoris. În acest sens, ne scapă logica argumentației lui Braund care consideră că Strabon ar fi trebuit să menționeze explicit o eventuală legătură de rudenie cu triumvirul²¹. Dimpotrivă, noi înclinăm să credem că – în măsura în care putem vorbi de o „tăcere a lui Strabon” –, aceasta s-ar datora tocmai dorinței geografului de a menaja suspiciunea unui Tiberius sau a casei imperiale în general. Chiar dacă Augustus a adoptat politica lui Marcus Antonius de a folosi prinți nativi pentru guvernarea ținuturilor mai puțin elenizate din Asia Mică²² și s-a arătat clement față de mulți dintre foștii prieteni ai acestuia (inclusiv față de Polemon I), curentul de opinie publică impus la Roma de propaganda oficială, în perioada de confruntare dintre cei doi stăpâni ai lumii romane, ar fi fost mai degrabă ostil unei asocieri dintre numele lui Pythodoris cu cel al bunicului ei pe linie maternă – Marcus Antonius. În plus, noi credem că favoarea deosebită de care s-au bucurat fiii Antoniei Tryphaina odată cu domnia lui Caligula se datorează nu doar legăturilor de prietenie stabilite din copilărie, ci și faptului că, atât împăratul cât și urmașii lui Kotys VIII, erau strănepoți ai triumvirului pe linie maternă. Interesant de remarcant că fiii Antoniei s-au aflat și în grațiile lui Claudius, chiar

¹⁶ MAGIE 1950, p. 430, 987; SARTRE 1995, p. 134.

¹⁷ MAGIE 1950, p. 257: „In 48 B.C., it is said, Pythodorus, who had been a friend of Pompey, had amassed a property estimated at 2,000 talents, the foundation of which was presumably laid some time previously”. Vezi și observațiile aceluiași autor din nota 60 la p. 1130-1131.

¹⁸ LIGHTMAN 2000, p. 18 (s.v. *Antonia* [3]).

¹⁹ BRAUND 2005, p. 260, 268; cf. BRAUND 1984, p. 48, n. 16.

²⁰ Vezi nota 13.

²¹ BRAUND 2005, p. 260: „But Strabo’s noisy silence surely demonstrates that the notion that Pythodoris revelled in descent from Antony is misguided”

²² MAGIE 1950, p. 443.

dacă acesta – ajuns la domnie după omorârea lui Caligula – s-a străduit să anuleze toate deciziile luate de predecesorul său, stigmatizat prin *damnatio memoriae*²³. Și de această dată ar fi putut conta mai mult faptul că noul împărat, cam de aceeași vârstă cu Tryphaina, era el însuși nepot după mamă lui Marcus Antonius.

Numele grecesc Τρύφαινα, derivat de la verbul τρυφάω (= „a trăi îmbelșugat”) ²⁴, a fost purtat și de unele regine și prințese ale dinastiei ptolemaice²⁵. Interesant de remarcat că și Pythodoris a purtat supranumele de Philometor, la fel ca regina Cleopatra II Philometor a Egiptului²⁶. Vedem aici o aluzie la tradiția elenistică a înrudirilor dinastice, reflectată și la nivel onomastic. În Macedonia și, mai ales, în regiunile de litoral ale Asiei Mici (cele mai puternic elenizate) numele Τρύφαινα este bine atestat epigrafic²⁷. La vremea sa, F. Bechtel cataloga doar un Τρυφή, în categoria „Personennamen aus Bezeichnungen von Abstracta”²⁸, ca și un Τρύφων (< τρυφή), în categoria „Namen aus Lebensführung und Verhältnis zur Gesellschaft”²⁹.

4. Antonia Tryphaina și Thracia

În cartea a doua a „Analelor” lui Tacitus aflăm un alt pasaj important pentru subiectul adus de noi în discuție³⁰. „Acuzat în senat de către soția lui Kotys, (Rhaskuporis) este condamnat să fie ținut departe de regat. Thracia este împărțită între Rhoimetalses, fiul (lui Rhaskuporis), care s-a dovedit a fi fost împotriva planurilor paterne, și între copiii lui Kotys. Și cum aceștia încă nu erau adulți, Trebellenus Rufus, fost praetor, a fost mandatat să se ocupe între timp de regat, la fel ca atunci când înaintașii (noștri) l-au trimis pe Marcus Lepidus în Egipt ca tutore al copiilor lui Ptolemaios”³¹.

Soția lui Kotys este, evident, Antonia Tryphaina care, în anul 19 p. Chr., a obținut o audiență în fața Senatului (rămâne de presupus, nu fără voia lui Tiberius), pentru a cere condamnarea asasinului soțului ei. Nu este exclus ca ea să fi apărut în compania copiilor ei minori care, dacă ar fi fost lăsați în Thracia, ar fi putut împărtași soarta tatălui. Informația lui Strabon conform căreia fiul mai mare ar fi dinast în Thracia ar putea fi înțeleasă în sensul că acestuia i-a fost conferit de către împărat titlul de dinast, dar de conducerea treburilor regatului se ocupau efectiv reprezentanți ai administrației romane. Două inscripții votive – una găsită

²³ KIENAST 1996, p. 85.

²⁴ Vezi FRISK 1960, s.v. θρύπτω; cf. CHANTRAINE 1968, s.v. θρύπτω, cu trimitere la antroponimul Τρύφων.

²⁵ Cf. en.wikipedia.org/wiki/Antonia_Tryphaena.

²⁶ IG II² 3433.

²⁷ LGPN IV, p. 335 – cinci atestări datate între 145 a. Chr. și 134 p. Chr.; LGPN VA, p. 436 – 35 atestări, aproape toate din epoca imperială.

²⁸ BECHTEL 1917, p. 617.

²⁹ BECHTEL 1917, p. 508.

³⁰ Legat de evenimentele menționate în acest pasaj, rămâne de actualitate interpretarea oferită de DANOV 1979, p. 133 și urm.

³¹ Tacitus, An. II 67, 2: *Accusatus in senatu ab uxore Cotyis, damnatur ut procul regno teneretur. Thraecia in Rhoemetalcen filium, quem paternis consiliis adversatum constabat, inque liberos Cotyis diuiditur; iisque nondum adultis, Trebellenus Rufus, praetura functus datur, qui regnum interim tractaret, exemplo quo maiores M. Lepidum Ptolemaei liberis tutorem in Aegyptum miserant.*

la Apollonia și datată cu anul 19 p. Chr.³², alta descoperită la Bizye (Βιζύη) sau Selymbria și datată cu anul 21 p. Chr.³³ – sunt dedicate de Lucius Antonius Zenon, respectiv de Gaius Iulius Proklos, lui Apollon Ietros, respectiv lui Theos Hagios Hypsistos pentru sănătatea și salvarea lui Rhoimetalces și a lui Pythodoris. În al doilea document se precizează că este vorba despre salvarea de la primejdia din războiul koilaetic (ἐκ τοῦ κατὰ τὸν Κοιλα[λη]τικὸν / πόλεμον κινδύνου). În literatura de specialitate există o discuție îndelungată, neîncheiată încă, despre cine ar fi cei doi salvați de la primejdie. Mulți au înclinat să creadă că este vorba despre regele thrac Rhoimetalces II și soția acestuia Pythodoris. Care ar fi putut fi după unii fiica lui Polemon I și a lui Pythodoris senior, după alții – chiar regina Pontului, opinia preponderent împărtășită referindu-se la fiica lui Kotys VIII și a Antoniei Tryphaina³⁴. Într-un studiu publicat în 1984, S.Ju. Saprykin încerca să demonstreze că respectiva Pythodoris ar fi fost soția lui Rhoimetalces III și fiica lui Rhoimetalces II, din căsătoria ultimului cu o fiică mai puțin cunoscută a lui Polemon I și a reginei bosporane Dynamia³⁵. Chiar dacă reconstrucția era preluată de un specialist cu autoritate ca M. Tacheva³⁶, Saprykin s-a alăturat ulterior³⁷ celor care consideră că în inscripțiile amintite mai sus ar fi menționați Rhoimetalces III și sora sa Pythodoris, copiii lui Kotys VIII și ai Antoniei Tryphaina. Fără a putea intra aici în detalii³⁸, precizăm că și noi împărtășim același punct de vedere.

Din textul geografului din Amaseia D. Braund înțelege că Antonia Tryphaina i-ar fi născut lui Kotys doi copii³⁹. Nu credem că aceasta rezultă din exprimarea laconică, dar destul de explicită, a lui Strabon: *παῖδας ἔχουσα ἐξ αὐτοῦ· δυναστεύει δ' ὁ πρεσβύτατος αὐτῶν*⁴⁰. În mod curios, cercetătorul englez nu numai că pare să fi confundat superlativul *πρεσβύτατος* cu forma de comparativ *πρεσβύτερος* (care, într-adevăr, ar fi presupus doi termeni ai comparației), dar a trecut cu vederea și un decret onorific de la Kyzikos⁴¹, în care apar menționați cei trei fii ai Antoniei – Rhoimetalces, Polemon și Kotys. Prezența în aceeași inscripție drept colegi de școală și tovarăși (*συντροφους καὶ εταίρους*) ai tânărului Helios, Gaius Caesar Augustus Germanicus (*alias* Caligula).

Sejurul unor prinți „barbari” la Roma, care puteau servi drept ostatici, dar și cu scopul de a fi educați ca viitori regi clientelari cât mai fideli, devine o constantă a politicii de expansiune romană încă de la începutul secolului II a. Chr., dacă ne gândim la Demetrios, fiul regelui Philip al V-lea al Macedoniei. Acceptarea copiilor lui Kotys VIII pentru a fi crescuți la curtea imperială pare să se datoreze protecției manifestate de atotputernica soție a lui Augustus și mamă a lui Tiberius

³² IGBulg I² 399.

³³ IGRR I 777.

³⁴ Vezi discuția rezumativă, cu trimiteri la literatura anterioară, la SAPRYKIN 1993, p. 31 și urm.

³⁵ SAPRYKIN 1984.

³⁶ TAČEVA 1985, p. 417; cf. TAČEVA 1987, p. 213.

³⁷ SAPRYKIN 1993, p. 32.

³⁸ Vezi, mai sus, observația de la nota 6.

³⁹ BRAUND 2005, p. 256. Cf. estimarea exagerată a lui SULLIVAN 1980, p. 922: „[...] she married the king of Thrace, Cotys VIII, and produced five children [...]”.

⁴⁰ Vezi nota 13.

⁴¹ Syll.³ 798 = IGRR IV 145.

față de Pythodoris. Încă pe timpul când era soție a lui Polemon I, ultima a dedicat la Hermonassa o inscripție pentru Livia, pe care o numea binefăcătoarea ei⁴². Mai târziu, deși cel de-al doilea soț al ei, Archelaos, s-a stins la Roma, unde fusese chemat de Tiberius ca să dea socoteală pentru trădare, Pythodoris și-a păstrat tronul în Regatul Pontului. Iar fiica ei Antonia, cândva între anii 18 și 29 p. Chr., a închinat la Kyzikos Atenei Poliade o statuie pentru mama Augustă Biruitoare⁴³. Interesant de remarcat că abia odată cu accederea la domnie a lui Caligula Rhoimetalses III schimbă titlul de dinast cu cel de rege al Thraciei.

Revenind la inscripțiile votive de la Apollonia și Bizye sau Selymbria, rămâne să presupunem că, în timp ce doi dintre copiii lui Kotys VIII – Rhoimetalses și Pythodoris – s-ar fi aflat în Thracia, sub tutela unor reprezentanți ai administrației romane (între care Lucius Antonius Zenon pare să fi fost înrudit cu ei pe linie paternă)⁴⁴, alți doi – Polemon și Kotys – s-ar fi aflat cu mama și bunica lor în Regatul Pontului. Cândva după anul 21 (dacă e să luăm ca *terminus post quem* inscripția de la Bizya), Rhoimetalses, Polemon și Kotys au fost duși la curtea imperială, unde aveau să devină σύντροφοι καὶ ἑταῖροι ai lui Caligula⁴⁵. În măsura în care putem fi siguri de existența surorii lor Pythodoris, înclinăm să credem că aceasta ar fi rămas mai degrabă în Thracia, ca logodnică, ulterior ca soție, a lui Rhoimetalses II, așa cum rezultă din arborele genealogic propus încă de H. Dessau și preluat de G. Mihailov⁴⁶.

5. Antonia Tryphaina și Regatul Pontului

De Regatul Pontului pe Antonia Tryphaina o leagă nu doar copilăria, ci și câteva decenii de domnie – mai întâi, pentru a asigura interimatul după moartea lui Pythodoris, câtă vreme Polemon II era încă minor, apoi ca asociată la tronul ocupat de acesta. Dintre sursele directe, doar unele emisiuni monetare permit acreditarea ideii că Antonia s-ar fi aflat la cârma Regatului Pontului⁴⁷. Pe care ar fi preluat-o de la mama sa într-un moment posibil de precizat doar pe baza datării ultimelor emisiuni monetare ale acesteia. Dacă acceptăm opinia lui T. Reinach⁴⁸, sprijinită mai recent de S.Ju. Saprykin⁴⁹, moartea lui Pythodoris și începutul domniei Antoniei ar corespunde cu anul 22/23 p. Chr. Într-un tabel sinoptic întocmit de Chr. Marek, Tryphaina ar fi domnit între cca. 21 și 36 p. Chr.⁵⁰ În mod evident, istoricul de la Zürich face abstracție de asocierea ei la conducerea regatului odată cu urcarea pe tron a lui Polemon II. Emisiuni monetare cu ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΟΛΕΜΩΝΟΣ și ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ ΤΡΥΦΑΙΝΑ apar până în anul 49⁵¹, care ar putea fi anul morții Antoniei, dacă ținem seama că monetele ulterioare

⁴² BOLTUNOVA 1989, p. 86 (cf. SEG XXXIX 695): [Πυθ]οδωρίς Λειουίαν τήν / [ἑαυ]τῆς εὐεργέτιν.

⁴³ IGRRP IV 144^{2sq.}

⁴⁴ Discuția la SAPRYKIN 1993.

⁴⁵ Syll.³ 798 = IGRR IV 145.

⁴⁶ IGBulg I², p. 368.

⁴⁷ Vezi, mai sus, nota 9.

⁴⁸ REINACH 1902, p. 143–150.

⁴⁹ SAPRYKIN 1993, p. 32; cf. SAPRYKIN 1995, p. 199.

⁵⁰ MAREK 1993, p. 60.

⁵¹ BALDUS 1983, cu literatura anterioară.

prezintă doar chipul și numele lui Polemon.

6. Legături indirecte cu Regatul Bosporan

Într-o voce lansată foarte recent pe internet⁵² se afirmă că Antonia Tryphaina s-ar fi născut în anul 15 a. Chr.⁵³ De fapt, Polemon I s-ar fi căsătorit cu Pythodoris, fiica lui Pythodoros din Tralles, în anul 12 a. Chr., pe când era rege al Pontului și Bosporului⁵⁴. Cei care înclină să creadă că Pythodoris ar fi fost soția lui Polemon înaintea căsătoriei acestuia cu Dynamia în anul 14 a. Chr. nu fac decât să complice discuția, fără a avea temei documentar⁵⁵, cum au remarcat anterior, pe bună dreptate, S.Ju. Saprykin și D. Braund. Și cum Polemon ar fi murit în anul 8 a. Chr., de mâna aspurgenilor, lăsând-o pe Pythodoris cu doi băieți și o fată, deducem logic nașterea Antoniei cândva între anii 12 și 8 a. Chr. S-ar fi putut naște chiar în Regatul Bosporan, dar câtă vreme izvoarele nu ne ajută în acest sens, nu ne putem hazarda dincolo de limitele unei supoziții.

Un alt moment important, când Bosporul Cimmerian ajunge în atenția cercetătorului preocupat de dosarul Antoniei Tryphaina, este determinat de două pasaje din Dio Cassius. Mai întâi (LIX 12, 2), acesta ne povestește despre întronarea regilor de la periferia Imperiului în anul 38 de către Caligula, cu care prilej împăratul i-a făcut cadou lui Polemon, fiul lui Polemon, regatul părintesc. Mulți dintre exegeții moderni au remarcat greșeala comisă de istoricul roman în stabilirea relației de rudenie – Polemon II a fost nu fiul ci nepotul lui Polemon I. În cartea următoare (LX 8, 2), Dio adaugă că în anul 41 Claudius i-ar fi făcut cadou Regatul Bosporan unui oarecare Mithradates, iar lui Polemon i-ar fi dat în compensație un ținut din Cilicia. În dezacord cu informația literară, datele numismatice contrazic o eventuală prezență a fiului Antoniei Tryphaina la cârma Regatului Bosporan. După moartea lui Aspurgos în anul 37/38, tronul ar fi fost moștenit de soția acestuia, Gepaipyris. Judecând după emisiunile monetare, aceasta ar fi condus regatul doi ani singură, după care l-ar fi asociat la domnie pe fiul mai mare Mithradates II. Ultimul s-a menținut pe tronul bosporan până în 44/45, după care a fost înlocuit – la intervenția militară a romanilor – cu fratele său Kotys I.

Și dacă în istoriografia occidentală, atentă mai degrabă la informația lui Dio Cassius, Polemon II continuă să fie prezentat ca rege al Pontului și Bosporului, cărturarilor ruși au vărsat de-a lungul timpului râuri de cerneală în căutarea unei explicații credibile la contradicția amintită mai sus. Nu este cazul să reluăm aici

⁵² Vezi http://de.wikipedia.org/wiki/Antonia_Tryphaina.

⁵³ Versiune lansată încă de DESSAU 1930, Vol. II, p. 619, n. 4.

⁵⁴ Strabon XII 3, 29 nu permite deducerea unei date exacte. Pentru anul 12 a. Chr., vezi SAPRYKIN 2002, p. 130, n. 13, care argumentează împotriva unei căsătorii a lui Polemon cu Pythodoris anterior născutului său și ca rege al Bosporului.

⁵⁵ Cf. MAGIE 1950, p. 1341, n. 32: „It is hard to suppose that he remained single until his marriage to Dynamis in 14 B.C., when he was at least fifty years old [...]. Moreover, a marriage with Pythodoris (and the begetting of three children) after his appearance in the Crimea presupposes his return to Pontus, whereas little is known about him suggests that he never went back to Asia but spent the remaining years of his life in attempting to conquer his new kingdom”. Nonsensul unor asemenea speculații devine evident, dacă ne gândim măcar la inscripția onorifică de la Hermonassa, citată mai sus (vezi nota 42).

întreaga discuție⁵⁶. Semnalăm doar intervenția mai recentă a lui Ju.G. Vinogradov care, după revizuirea reconstituirii unei epigrafe chersonesite publicate anterior de V.V. Latyšev, argumentează în sensul că Polemon II, în fruntea contingentelor pontice, sprijinit de trupe romane ale armatei din Moesia și de un corp auxiliar chersonesit, ar fi încercat să se impună ca rege al Bosporului pe calea armelor⁵⁷. Chiar dacă reconstituirea rândurilor 5-6 din inscripția chersonesită – . . καὶ ἀγεμόν/α Μυσίας⁵⁸ –, propusă de Vinogradov, a fost acceptată de S.Ju. Saprykin, ultimul continuă să se pronunțe hotărât nu doar împotriva domniei, ci și împotriva simplei prezențe a lui Polemon II în Regatul Bosporan⁵⁹. Făcând trimitere la contribuții anterioare ale lui A. Barrett și V.P. Jajlenko, Saprykin (care, de altfel, este și autor al unei istorii a Regatului Pontului) pune la îndoială veridicitatea informației lui Dio privitor la acordarea Ciliciei lui Polemon II drept compensație pentru pierderea Bosporului. Totodată, oponentii lui Vinogradov consideră că prin τὴν πατρῶαν ἀρχήν, făcută cadou de Caligula lui Polemon, ar trebui să înțelegem doar Pontul, nu și Bosporul.

Pe de altă parte, dacă tabloul istoric schițat de Ju.G. Vinogradov implică prea multe supoziții și deducții logice pentru a putea fi credibil, reconstrucția propusă de S.Ju. Saprykin, pe lângă excesul de fantezie, suferă și de un viciu de metodă în interpretarea tradiției literare. Ca atare, până la apariția unor informații documentare mai relevante, singura modalitate de a ne smulge din cercul vicios al unei dispute interminabile, generată de contradicția dintre informațiile lui Dio Cassius și evidența numismatică, ar presupune – în opinia noastră – o disociere mai clară între intenționalitatea gestului lui Caligula și realitățile din Bosporul Cimmerian. Fiul Antoniei Tryphaina ar fi avut oricum un drept potențial asupra tronului bosporan, în virtutea legitimării sale prin bunicul Polemon I. Dar câtă vreme neamurile epihorice din ținuturile maeotice se simțeau, în continuare, mult mai atașate de tradiția ahemenidă, Roma a trebuit să accepte regi clientelari a căror legitimare din Mithradates VI Eupator îi făcea mai agreeți de supuși.

⁵⁶ Aceasta este prezentată, rezumativ, de VINOGRADOV 1997, p. 567 și urm.; cf. SAPRYKIN 2002, p. 238–239, cu trimiteri la bibliografia anterioară în n. 13.

⁵⁷ VINOGRADOV 1997, p. 570–574. Reconstrucția propusă de autor este motivată nu atât de informațiile documentare cât de dorința de a răspunde la două întrebări speculative formulate la p. 569: „Konnte denn Polemon drei Jahre lang geduldig und gelassen zusehen, wie auf dem Bosporos, der nach allerhöchstem Gebot ihm zugeteilt war, zuerst Gepaiyris und danach noch Mithradates das Regiment führten, selbst wenn sie als Schwester und Neffe seine Verwandten waren? Und mehr noch: Ist es vorstellbar, daß Caligula, der, was man auch immer von seiner grotesk übertriebenen Charakteristik durch Sueton halten mag, ein wirklich jähzorniger und launischer Monarch war, im Laufe der gesamten drei langen Jahre eine solche seiner Natur überhaupt nicht eigene Passivität an den Tag legte und die Augen vor einem so groben Verstoß gegen seinen Willen verschloß?”.

⁵⁸ Menționarea legatului provinciei Moesia oferă un reper cronologic decisiv pentru eliminarea din discuție a lui Polemon I, care era legat de inscripția chersonesită de curentul de opinie predominant în istoriografia rusă anterior reconstrucției propuse de Ju.G. Vinogradov. Privitor la data creării Moesiei, vezi discuția rezumativă propusă de A. Avram (în ISM III, p. 54 și urm.), cu trimitere la surse și la literatura secundară.

⁵⁹ SAPRYKIN 2002, p. 239 și urm.

7. *Antonia Tryphaina și Kyzikos*

În cartea a XII-a a „Geografiei”, la descrierea Kyzikos-ului, Strabon afirmă că „polis-ul este demn de a rivaliza cu cele mai importante orașe din Asia, în ceea ce privește mărimea și frumusețea, ca și prin buna legislație privitoare la pace și război”⁶⁰. Și tot acolo ne spune că „romanii au acordat cinstire orașului; acesta este liber până astăzi și are un teritoriu mare: cel stăpânit din vechime și cel adăugat de romani”⁶¹.

Informațiile Geografului – relevante atât pentru perioade anterioare cât și ca mărturie a unui contemporan – nu fac decât să confirme ceea ce știm pe baza altor date, definitorii pentru importanța culturală și prosperitatea economică a orașului de pe istmul care lega vechiul Arctonnesus de continentul asiatic. Dacă ar fi să rezumăm la maximum istoria Kyzikos-ului prin câteva trăsături, în funcție de epocă, ar trebui să remarcăm cele două porturi excelente și avantajul de a fi la adăpost de atacurile tracilor în perioada arhaică, poziția cheie pe care a avut-o (alături de Byzantion) pentru comerțul cu grâne dintre Atena clasică și lumea pontică, bunele relații întreținute cu regii Attalizi, ca și relația privilegiată cu Roma după rezistența opusă lui Mithradates VI Eupator în anul 74 a. Chr. Prin urmare, alegerea sa ca reședință de către Antonia Tryphaina – după asasinarea lui Kotys VIII – nu a fost deloc întâmplătoare. Pe lângă tradiția de prietenie dintre Kyzikos și familia regală tracă și dincolo de statutul privilegiat de care se bucura orașul la începuturile Principatului, decizia Antoniei ar fi putut fi influențată și de poziția geopolitică a orașului. Aici Tryphaina se afla în punctul de intersecție ideal al evenimentelor desfășurate la Roma, în Thracia și în Regatul Pontului, pentru a vorbi doar de ținuturile de care o legau relațiile directe de familie.

Cinci inscripții – patru onorifice și una votivă⁶² – reprezintă piesele de rezistență la reconstituirea dosarului Antoniei Tryphaina. Rediscutarea lor amănunțită – care ar putea să ne preocupe într-un viitor apropiat –, ar depăși cu mult limitele acestui studiu. Aici menționăm doar că datele epigrafice o numesc direct pe „preaputernica și preaiubitorea de Augusti Antonia Tryphaina”⁶³, drept fiică a lui Polemon și Pythodoris. Mai reținem averea uriașă de care va fi dispus și care-i permite asumarea unor importante lucrări de construcție. Sau, pentru a prelua exprimarea bombastică a documentului, „Pentru cel mai mare și mai slăvit zeu Gaius Iulius Caesar ea restaurează orașul sub vechea înfățișare și astfel ca pe timpul strămoșilor acestuia, în calitate de îngrijitor al templului (acestuia)”⁶⁴. Aceasta, „deoarece tânărul Helios, Gaius Caesar Augustus Germanicus, a dorit ca în razele sale proprii să strălucească și regatele purtătoare de sulite ale Imperiului, ... el aducându-i pe fiii lui Kotys – Rhoimetalses, Polemon și Kotys, deveniți colegi ai lui de școală și tovarăși, – în fruntea regatelor care au aparținut

⁶⁰ Strabon XII 8, 11: Ἔστι δ' ἐνάμιλλος ταῖς πρώταις τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ἡ πόλις μεγέθει τε καὶ κάλλει καὶ εὐνομίᾳ πρὸς τε εἰρήνην καὶ πόλεμον.

⁶¹ Strabon XII 8, 11: Ῥωμαῖοι δ' ἐτίμησαν τὴν πόλιν, καὶ ἔστιν ἐλευθέρα μέχρι νῦν καὶ χώραν ἔχει πολλὴν τὴν μὲν ἐκ παλαιοῦ, τὴν δὲ τῶν Ῥωμαίων προσθέντων.

⁶² IGRR IV 144-148.

⁶³ Syll.³ 799³⁻⁴ = IGRR IV 146³⁻⁴: ἡ κρατίστη καὶ φιλοσέ/βαστος Ἀντωνία Τρύφαινα.

⁶⁴ *Ibidem*, r. 8-10: μεγί/στω καί/πιφανεσ(τά)τῳ θεῳ [Γαῖῳ] Καίσαρι ἀρχαίαν καὶ προγονικὴν τοῦ γένους αὐτοῦ νεωκόρον ἐπανακτωμένη πόλιν.

pe drept taților și strămoșilor lor”⁶⁵. În fine, nu lipsit de semnificație ne apare și faptul că, în inscripția votivă⁶⁶ (datată în anul 38/39 p. Chr.), Polemon este numit doar rege al Pontului, nu și al Bosporului.

Dacă Antonia își va fi asumat și rolul de intermediar în susținerea intereselor Kyzikos-ului la Roma – cum pare convinsă colega Mădălina Dana într-un studiu aflat sub tipar⁶⁷ –, nu putem ști pe baza informațiilor documentare existente. Statutul privilegiat de care s-a bucurat orașul până în anul 25 p. Chr. nu credem că ar fi necesitat intervenții suplimentare din partea unei strănepoate a lui Marcus Antonius. Iar odată cu includerea orașului în provincia Asia, după omorârea unor cetățeni romani (interpretată drept act neloial față de Roma), o eventuală intervenție pentru cauza Kyzikos-ului nu numai că nu l-ar fi convins pe Tiberius, dar ar fi putut compromite viitorul copiilor Tryphainei, aflați la curtea imperială. Mult mai prudentă rămânea calea de mijloc, pe care urmând-o, „Antonia Tryphaina, (soția) lui Kotys, fiică și mamă de regi și ea însăși regină”⁶⁸ căuta prin orice mijloace să arate bunăvoință față de „casa veșnică a celui mai mare dintre zei și față de puterea lui nemuritoare”⁶⁹, fie că era vorba de Tiberius sau Caligula.

8. De la evergeta păgână la sfânta creștină

În „Epistola către romani” a Sfântului Apostol Pavel apare menționată o oarecare Trypahena: „Îmbrățișați pe Trifena și pe Trifosa, care s-au ostenit în Domnul” (Rom. 16, 12). Tradiția creștină a reținut și numele unei martire „Tryphaina”, născută la Kyzikos dintr-un tată nobil, Anastasios, și o mamă creștină, Socratia. În literatura de specialitate s-a discutat despre o posibilă legătură cu Antonia Tryphaina, rămânând de explicat trecerea legendară a acesteia la creștinism. În acest sens, există mai multe elemente care merită să ne rețină atenția. În primul rând, pentru stabilirea unei legături dintre păgânismul persoanei reale și creștinismul celei legendare va fi jucat un rol trecerea fiului Polemon la iudaism – condiție care i-a fost impusă acestuia pentru a se putea căsători cu Berenice. Din anul 41 p. Chr., prin bunăvoința lui Claudius, acesta ajunge să domnească și peste Cilicia, în care se afla orașul Tarsus, de unde era originar Apostolul Pavel. Care ar fi putut afla o instanță protectoare chiar în mama regelui, ea însăși asociată la domnie. Pe de altă parte, Antonia Tryphaina închina anterior la Kyzikos o statuie pentru mama Augustă Biruitoare și instituia întreceri în cinstea tinerei zeițe Aphrodita Druzilla. Iar „iubirea sa de oameni

⁶⁵ Syll.³ 798₃₋₇ = IGRR IV 145₃₋₇: ἐπεὶ ὁ νέος Ἡλῖος Γάϊος Καῖσαρ Σεβαστὸς Γερμανικὸς συναναλάμψαι ταῖς ἰδίαις αὐγαῖς καὶ / τὰς δορυφόρους τῆς ἡγεμονίας ἠθέλησεν βασιλείας [. . .] τοὺς Κότυος δὲ παῖδας Ποιμητάλην καὶ Πολέμωνα καὶ Κότυν συντρόφους καὶ ἐταίρους ἑαυτῶι γεγόνοντας εἰς τὰς ἐκ πα[τέρ]ων καὶ προγόνων αὐτοῖς ὀφειλομένας ἀποκαθέστακεν βασιλείας.

⁶⁶ IGRR IV 147.

⁶⁷ *Cyzique, une cité au carrefour des réseaux culturels du monde grec*, în volumul cu materialele simpozionului „Cyzique, cité majeure et méconnue de la Propontide antique”, Metz, 3-4 martie 2010.

⁶⁸ IGRR IV 147₈₋₉: Ἀντωνία Τρύφαινα, Κότυος βασιλ[έ]ων [καὶ] / θυγάτηρ καὶ μήτη[ρ] αὐτῆ[ς] ?] βασι[ί]λλ[ι]σσα.

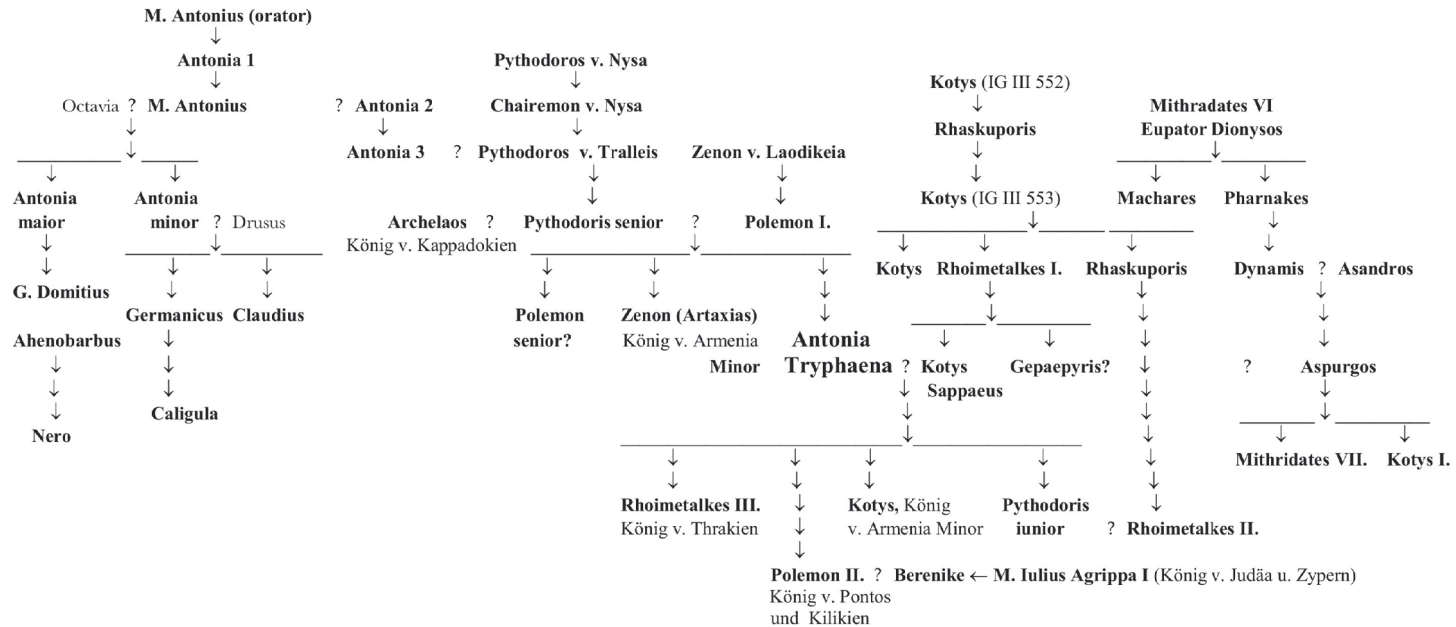
⁶⁹ IGRR IV 144₃₋₄: τὸν αἰώνιον τοῦ μεγίστο[υ] / θεῶν [. . .] οἶκον καὶ τὴν ἀθάν[ατον] ἡγ[ε]μονίαν αὐτοῦ.

înnăscută față de localnici și străini” – cum aflăm din inscripția onorifică IGRR IV 144 – i-ar fi determinat pe „negustorii asiatici și străinii, sosiți la sărbătoarea populară, să închine un scut cu reprezentarea ei în templu”. În mod evident, este vorba de o încercare de divinizare a binefăcătoarei, iar de aici și până la martira creștină „Tryphaina din Cyzikos” mai rămânea doar o problemă de timp.

Ca o concluzie de ansamblu la cele discutate până acum, observăm că sub un nume aparent enigmatic – Antonia Tryphaina – se ascunde metafora unei treceri de la elenism la romanitate și de la păgânism la tradiția creștină. Un produs prin excelență al politicii de expansiune a Romei în spațiul pontic și în cel micro-asiatic, cu implicații mai largi pentru întreg bazinul est-mediteranean. Tocmai de aceea credem că materialul pe care-l încredințăm acum tiparului ar merita să fie dezvoltat printr-un alt studiu cu titlul „Antonia Tryphaina in the eastern dynastic network”.

ANEXĂ / ANHANG

Arbore genealogic la Antonia Tryphaena / Stemma zu Antonia Tryphaena

BIBLIOGRAFIE

BALDUS 1983 – H.R. Baldus, *Die Daten von Münzprägung und Tod der Königin Pythodoris von Pontus*, Chiron 13 (1983), p. 537-543.

BECHTEL 1917 – F. Bechtel, *Die historischen Personennamen des Griechischen bis zur Kaiserzeit*, Halle, 1917.

BOLTUNOVA 1989 – A.I. Boltunova, *Nadpis' Pifodoridy iz raskopok Germonassy*, VDI (1) (1989), p. 86-91.

BRAUND 1984 – D. Braund, *Rome and the Friendly King. The Character of the Client Kingship*, Londra, 1984.

BRAUND 2005 – D. Braund, *Polemo, Pythodoris and Strabo. Friends of Rome in the Black Sea Region*, în A. COŞKUN [et al.] (ed.), *Roms auswärtige Freunde in der späten Republik und im frühen Prinzipat*, Göttingen, 2005, p. 253-270.

CHANTRAINE 1968 – P. Chantraine, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque: Histoire des mots*. Vol. I, Paris, 1968.

DANOV 1979 – Chr.M. Danov, *Die Thraker auf dem Ostbalkan von der hellenistischen Zeit bis zur Gründung Konstantinopels*, ANRW II 7 (1979), 1, p. 21-185.

DESSAU 1930 – H. Dessau, *Geschichte der römischen Kaiserzeit*, Berlin.

FRISK 1960 – H. Frisk, *Griechisches Etymologisches Wörterbuch*, Vol. I, Heidelberg, 1960.

HASLUCK 1910 – F.W. Hasluck, *Cyzicus*, Cambridge, 1910.

KIENAST 1996 – D. Kienast, *Römische Kaisertabelle. Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie*. ²Darmstadt, 1996.

LGPN IV - P.M. FRASER – E. MATTHEWS (eds.): *A Lexicon of Greek Personal Names. IV: Macedonia, Thrace, Northern Regions of the Black Sea*, Oxford, 2005.

LGPN VA - Th. CORSTEN (ed.): *A Lexicon of Greek Personal Names. VA: Coastal Asia Minor: Pontos to Ionia*, Oxford, 2010.

LIGHTMAN 2000 – M. et B. Lightman, *Biographical Dictionary of Greek and Roman Women: Notable Women from Sappho to Helena*, New York, 2000.

MAGIE 1950 – D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor, to the end of the third century after Christ*, Vol. I-II, Princeton (retipărit New York 1975).

MAREK 1993 – Chr. Marek, *Stadt, Ära und Territorium in Pontus-Bithynia und Nord-Galatia*, Tübingen, 1993.

REINACH 1902 – T. Reinach, *L'histoire par les monnaies: essais de numismatique ancienne*. Paris, 1902.

SAPRYKIN 1984 – S.Ju. Saprykin, *Pifodorida – carica Frakii*, VDI (2) (1984), p. 141-153.

SAPRYKIN 1993 – S.Ju. Saprykin, *Iz istorii pontijskogo carstva Polemonidov (po dannym epigrafi)*, VDI (2) (1993), p. 25-49.

SAPRYKIN 1995 – S.Ju. Saprykin, *Ženščiny-pravitel'nicy Pontijskogo i Bosporskogo carstva (Dinamia, Piphodorida, Antonija Trifena)*, în L.P. MARINOVIČ, S.Ju. SAPRYKIN (eds.): *Ženščina v antičnom mire*, Moscova, 1995.

SAPRYKIN 1996 – S.Ju. Saprykin, *Pontiiskoe tsarstvo. Gosudarstvo grekov i varvarov v Prichernomor'e*, Moscova, 1996.

SAPRYKIN 2002 – S.Ju. Saprykin, *Bosporskoe carstvo na rubeže dvuch epoch*, Moscova, 2002.

SARTRE 1995 – M. Sartre, *L'Asie Mineure et l'Anatolie d'Alexandre à Dioclétien (IVe s. av. J.-C./IIIe s. ap. J.-C.)*, Paris, 1995.

SULLIVAN 1979 – R.D. Sullivan, *Thrace in the Eastern Dynastic Network*, ANRW II 7 (1979), 1, p. 186-211.

SULLIVAN 1980 – R.D. Sullivan, *Dynasts in Pontus*, ANRW II 7 (1980), 2, p. 913-930.

TAČEVA 1985 – M. Tačeva, *On the Genealogy of the Last Kings of Thracia (100 B.C. – 45 A.D.)*, în *Studia in honorem Chr. Danov*, Sofia (Terra Antiqua Balcanica V), 1985, p. 412-417.

TAČEVA 1987 – M. Tačeva, *Corrigenda et addenda ad PIR* (III, 1898: R 40-42, 50-52; II², 1936: C 1552-1554; IV², 1966, J 517) *pertinentia*, în A. FOL (ed.): *Actes du IXe Congrès international d'épigraphie grecque et latine I* (Acta Centri Historiae „Terra antiqua Balcanica” 2), Sofia, 1987, p. 210-213.

VINOGRADOV 1997 - Ju.G. Vinogradov, *Polemon, Chersonesos und Rom*, în idem, *Pontische Studien. Kleine Schriften zur Geschichte und Epigraphik des Schwarzmeerraumes*, hrsg. in Verbindung mit Heinz Heinen, Mainz, 1997, p. 563-576.